

Krešimir Mićanović
Filozofski fakultet, Zagreb

Posvojnost

Upotrijebljen u lingvistici termin posvojnost označava odnos koji se uspostavlja između onoga koji nešto posjeduje i onoga što je posjedovano. Dakle, to je odnos između subjekta posvojnosti (posjednik) i objekta posvojnosti (posjedovano), pri čemu posjedovano pripada posjedniku. U tekstu se raspravlja o različitim određenjima posvojnosti (Seliverstova, Hawkins, Seiler, Toporov, Golovačeva, Činčlejš, Dolinina), a posebna je pozornost posvećena tipologizacijama utemeljenim na semantičkoj naravi posjedovanog (Seliverstova, Heine), uvriježenom razlikovanju otuđive i neotuđive posvojnosti te atributne i predikatne posvojnosti, odnosno suodnosu posvojnih, egzistencijalnih i mjesnih konstrukcija.

1.

U svakodnevnoj jezičnoj upotrebi značenje »posvojnosti« manje ili više izjednačeno je s »vlasništvom« (Lyons, 1977: 722).¹ Upotrijebljen u lingvistici termin posvojnost označava odnos koji se uspostavlja između onoga koji nešto posjeduje i onoga što je posjedovano.² Dakle, to je odnos između subjekta posvojnosti (posjednik) i objekta posvojnosti (posjedovano), pri čemu posjedovano pripada posjedniku.

Odnos koji postoji između jednog posjednika i jednog posjedovanog ne mora biti identičan odnosu koji se uspostavlja između drugog posjednika i drugog

-
- 1 Lyons upozorava da bi se takvom izjednačavanju usprotivili pravnici koji postavljaju oštru distinkciju između posvojnosti i vlasništva.
 - 2 Posvojnost se razmatra i u kontekstu univerzalnih jezičnih kategorija. Smatra se kategorijom koja zauzima važno mjesto među jezičnim univerzalijama. U skladu s takvim shvaćanjem posvojnost je i nezaobilazna kategorija u svim jezicima. U prilog tvrdnji da je posvojnost inherentna organiziranju društvene zajednice, ljudskom mišljenju i jeziku, navodi se da posvojnost zauzima važno mjesto kao semantička i pragmatička kategorija u procesu usvajanja jezika (»ontogenetska primarnost«). (Terić, 1991: 17–21)

posjedovanog, a narav toga odnosa ovisi o semantičkim obilježjima subjekta i objekta posvojnosti.

2.

Seliverstova (1990) uočava postojanje dviju tendencija tumačenja pojma posvojnosti: s jedne strane posvojnost se svodi na pojam posjedovanja (обладание), vlasništva (собственность), a s druge strane postoji osobito široko određenje u skladu s kojim posvojnost obuhvaća »gotovo svaki odnos između supstancija /.../, a ponekad i odnose između predmeta i obilježja /.../«. Unatoč tome što kategoriju posvojnosti čini »niz pojedinačnih slučajeva«, među njima se mogu izdvojiti dva osnovna odnosa: odnos dijela spram cjeline i odnos vlasništva. Svi pojedinačni odnosi »mogu se svesti na jedan izuzetno općenit odnos koji unatoč svoj svojoj neodređenosti ipak sadrži dovoljno pretkazivačke moći i objašnjava mnoge zamijećene zabrane koje se odnose na upotrebu posvojnih jedinica.« (Seliverstova, 1990: 20)

U osnovi tog općeg odnosa jest »ideja« koju Seliverstova opisuje kao rasprostriranje, širenje jednoga objekta, tj. posjednika na drugi objekt ili na mnoštvo drugih objekata, tj. na posjedovano (обладаемое). Razlikuju se tri osnovna odnosa između posjednika i posjedovanog:

- »a) X »širi« svoje »energetsko« polje na Y, tj. Y se nalazi pod utjecajem X-a (fizičkim, pravnim, moralnim); b) X se »širi« na Y fizički ili funkcionalno, tj. Y biva dijelom njegova »postojanja« (životne aktivnosti, funkcioniranja); c) Y posjeduje element posjednika (ima svojstvo koje određuje njegov odnos prema posjedniku – *njegov neprijatelj, njegov prijatelj*).« (Seliverstova, 1990: 20–21)

Seliverstova izdvaja Hawkinsa kao predstavnika one tendencije u lingvistici koja posvojnost svodi na pojam posjedovanja odnosno vlasništva. Hawkins (1981) bavi se ispitivanjem sintaktičkih konstrukcija u engleskom jeziku [NP's] N i [the N of NP], odnosno različitim stupnjem njihove prihvatljivosti (npr. *the leg of the table/? the table's leg, Mary's car/? the car of Mary*). Za objašnjenje posvojnih konstrukcija u engleskome ključni je pojam intrinzične veze (intrinsic connection) koji Hawkins proširuje ne samo na primjere neotuđive posvojnosti (npr. *the dentist's eyes*) ili primjere kao što su *the ship's funnel*, nego i na one slučajeve koji su »normalno opisani kao posvojnost« (npr. *Mary's car*) (1981: 256). Posvojnost je, dakle, samo poseban slučaj intrinzične veze.³

3 Hawkins se spori s Chomskijevim stavovima iznesenim u *Remarks on nominalization* (*Studies on semantics in generative grammar*, 1972). Chomsky smatra da se rečenica (Ia) *John's picture* može čitati kao »(i) picture belonging to John; (ii) picture depicting John; (iii) picture painted by John«. Rečenica (Ib) *the picture of John* može se čitati samo kao (iii), a rečenica *the picture of John's* može se čitati kao (i) ili (iii), ali ne kao (ii). Chomsky smatra da rečenica *John's picture* ima tri bazična izvora: 1. *the picture that John has*; 2. *the picture of John*; 3. *John's picture*. Hawkins, među ostalim, pokazuje na primjeru *Mary's brother* problematičnost Chomskijevih stavova. Naime, površinska struktura *Mary's brother* ima »three base sources:

Seiler (1983) jest među onima, smatra Seliverstova, koji daje široko određene posvojnosti. Posvojnost, koja je fundamentalna u ljudskom životu i u jeziku, lingvistički jest odnos između dviju materija, između posjednika (possessor) i posjedovanog (possessum). Prototipna obilježja posjednika jesu [+ živo], [+ ljudsko], [+ ego] ili blizak govorniku. Uobičajeno je »topic« i kao takav dolazi na prvo mjesto. Posjedovano je ili [+ živo] ili [- živo]. Uobičajeno je »comment« i dolazi nakon posjednika.

Područje posvojnosti semantički se može definirati kao biokulturalno. »To je odnos između ljudskog bića i njegovih srodnika, dijelova njegova tijela, njegovih materijalnih dobara, njegovih kulturalnih i intelektualnih ostvaraja.« (Seiler, 1983: 4)

Sa sintaktičkoga gledišta posvojnost je odnos koji se uspostavlja između nominalnih iskaza, a nije posredovan glagolom. Razlikuju se dvije prototipne konstrukcije: prva je »implicitna konstrukcija« jer odnos između dvaju nominala nije označen formalnim sredstvima, a druga je »eksplicitna« jer je odnos između dvaju nominala posredovan glagolom.

Implicitna i eksplicitna konstrukcija zauzimaju potpuno oprečna mjesta u području posvojnosti. Na početku ljestvice, kojom Seiler prikazuje cijelo područje posvojnosti, nalazi se konstrukcija N N, a na njezinu kraju N V N.⁴

U Seilerovoj teoriji bitna su dva »funkcionalna načela koja prožimaju ljestvicu«: inherentna posvojnost nasuprot etabriranoj posvojnosti. Inherentna posvojnost znači da je posvojnost inherentno sadržana, semantički ona podrazumijeva »najbliskiju posvojnost«. To je, prototipno, odnos posjednika spram svojih srodnika, spram dijelova svoga tijela. Etabrirana posvojnost uspostavlja se eksplicitnim sredstvima, dakle predikativnošću.

Ova se dva funkcionalna načela mogu prikazati ovako (kako to čini Serzisko, 1984: 10):

N N	_____	N V N
implicitno	_____	eksplicitno
inherentno	_____	etabrirano

Na ljestvici se može »očitati« i predikativnost odnosno gramatikalnost. Stupanj predikativnosti raste od N N k N V N, a gramatikalnost od N V N k N N.

»Eksplicitniji izrazi, sličniji predikatu, obilježeni su vis-à-vis manje eksplicitnih, a više inherentnih izraza. S druge strane, potonji su gramatikalizirani,

the brother that Mary has, the brother of Mary, and Mary's brother. Consequently it should have three distinct interpretations. Yet it is extremely awkward to regard *Mary's brother* as anything but unambiguous«. (1981: 253)

4 »The following scale may be set up to cover the entire domain of POSSESSION:

w. o.
loc.
N N N conn N N class N N case N N exist. N N V N
dir.
def.

Here conn stands for connective, class for classifier, w. o. for word order, loc. for location, exist. for existence, dir. for directionality, and def. for definiteness.« (Seiler, 1983: 72)

više morfološki izraženi, dok su prvi više sintaktički izraženi i manje gramatikalizirani.« (Seiler, 1983: 5–6)

Ljestvica koja pokriva cijelo područje posvojnosti interpretira se »dinamički«, kao operacijski program, a ne kao kategorija, jer »posvojnost, lingvistički govoreći, nije kategorija, nego operacijski program«. (Seiler, 1983: 79)

Lingvisti koji se oslanjaju na Seilerovu teoriju posvojnosti ističu upravo važnost razumijevanja posvojnosti kao operacijskog procesa, a ne kao kategorije.⁵ Tako Serzisko (1984) smatra da se različiti pristupi posvojnosti mogu podijeliti u dvije skupine ovisno o tome smatraju li se posvojne konstrukcije temeljnima ili izvedenima. No, zajedničko im je da pokušavaju posvojnost reducirati na određena jezična sredstva, na gramatičke kategorije. Za razliku od njih »mi polazimo od toga da se POSVOJNOST može izraziti raznolikim jezičnim sredstvima. Zajedničko obilježje različitih sredstava jest 'that they serve the common purpose of expressing notional possession' (Seiler 1981: 5).« (Serzisko, 1984: 7–8)

Toporov (1986), kao i Seiler, govori o posvojnosti u širem kontekstu, pri čemu je dovodi u vezu s funkcijom jezika koja »posvaja« svijet. Međutim, Toporov posvojnost smatra kategorijom (категория притяжательности), a za koju su bitni: odnos posvojnosti (r), objekt posvojnosti (R) koji se »uključuje« u posjednika (P). Ta tri člana čine »formulu« P r R koja se prevodi kao posjednik posjeduje posjedovano. Svaki se član »najkraće i najtočnije objašnjava uz pomoć ostalih dvaju članova« (1986: 149). Posjednik je onaj koji posjeduje posjedovano, posjedovano je ono što posjednik posjeduje, a »posjedovati« jest logička spona koja ih povezuje.⁶

Temeljni i arhaični supstrat kategorije posvojnosti, smatra Toporov (1986: 154), jest prostor, a to se potvrđuje mnogobrojnim primjerima na različitim razinama: »Polazišni karakter prostornih odnosa u uspostavljanju KP [kategorije posvojnosti], prirodno proistječe već iz činjenice što odnos posvojnosti pretpostavlja, s jedne strane, uključivanje R u P, izvjesnu prisnost, povezanost, a s druge strane moguć suprotan odnos razdvojenosti, otuđenosti. I u jednom i u drugom slučaju prostor je arena u kojoj se 'odigravaju' spomenuti odnosi.«

Raznorodnost posvojnosti kao jezične kategorije Golovačeva i dr. (1989) prepoznaje u ovome: Prvo, posvojnost osim kategorijalnih sredstava raspolaže i nekategorijalnim sredstvima izražavanja koja su u većoj ili manjoj mjeri izdiferencirana u ovisnosti o semantici posjednika (Ps) (živo–neživo, osoba–neosoba, konkretnost–apstraktnost) te o semantici posjedovanog (R) kojemu može biti svojstvena u manjoj ili većoj mjeri neotuđivost od odgovarajućeg posjednika.

5 Usp. Serzisko (1984: 10): »POSVOJNOST se ne shvaća kao određena kategorija, kao nešto unaprijed dano, nego kao problem koji se mora jezikom riješiti.« ili Stojanović (1996: 487): »Mogućnost da se na posesiju gleda na drugi način, dinamičan, nagovestio je Hansjakob Seiler (1983) koji polazi od koncepta da je posesija operaciona dimenzija u jeziku koja ostavlja različite tragove u različitim jezicima.«

6 Golovačeva i dr. (1989: 44): »Posvojnost je ovdje shvaćena kao takav odnos (r) među objektima vanjskoga svijeta pri kojem se jedan od njih (objekt posjedovanja, posjedovano R) »uključuje« u drugi (posjednik, posesor Ps) [Toporov 1986, 149], tvoreći s njim jedinstvenu fizičku i/ili funkcionalnu cjelinu. Takav odnos osvještuje se jezičnim mentalitetom i izražava se posebnom jezičnom jedinicom (leksičkom, tvorbenom i tome sl.).«

Drugo, rekurzivnost samoga odnosa posvojnosti omogućuje da se može razmatrati kao odnos ulaženja (вхождение), u posebnom slučaju pripadanja (принадлежность): »R ulazi u Ps« odnosno kao odnos uključivanja (включение), u posebnom slučaju ovladavanja (обладание): »Ps uključuje R«. Treće, u ovisnosti o situaciji odnos posvojnosti može se tretirati kao statičan ili dinamičan odnos.

Bez obzira na različita gledišta o tome je li posvojnost kategorija ili operacijski program, ono što je zajedničko različitim autorima (Golovačeva i dr., 1989. odnosno Seiler 1983) jest njihovo »identificiranje« posjednika. Naime, njegova su prototipna obilježja [+ živo], [+ ljudsko], odnosno posjednik je čovjek. Naime, za Golovačevu i dr. kategorija posvojnosti jest prostorna koncentrična (antropocentrična) struktura u središtu koje se nalazi čovjek. No, posjednik nije samo čovjek jer »apstrahiranje« omogućuje da se onomu što je prije moglo biti samo prisvajano prizna »pravo« na prisvajanje.⁷

Pri ostvarenju »pravog posjedovanja« (Činčlej, 1996)⁸ posjednik, dakle, ima obilježje »živo«, i to »osoba, ljudsko«, a posjedovano je izraženo »imenom konkretno–predmetne semantike« i obilježeno kao »neživo«, »otudivo«. Glagol u takvim konstrukcijama upućuje na odnos posvojnosti povezujući posjednika i posjedovano.

Na mjestu posjedovanog mogu se naći imena koja pripadaju drugim semantičkim skupinama te ovisno o semantičkoj naravi tih imena mogu se izražavati i značenja različita od pravog posjedovanja. Tako posjedovano može biti dio tijela (*U mladosti je imao brkove*), osoba (*On ima brata*), svojstvo (*Dječak ima dara*), imena događajne semantike (имена событийной семантики) (*Imamo sastanak*). (Činčlej, 1996: 102)⁹ Za većinu ovih imena znakovito je da se odnose na osobnu sferu čovjeka s kojom je povezan odnos neotudive posvojnosti.

7 Golovačeva i dr. (1989: 45): »Analiza jezičnih činjenica proučavanih jezika omogućuje prikaz kategorije posvojnosti kao prostorne koncentrične (antropocentrične) strukture u čijem je središtu čovjek, njegovo duhovno središte (jezgra), tijelo, zatim vanjski prostor koji je djelomično prisvojila jezgra [Toporov, 1986 (»posvojni prostor«)], a i projekcije ove strukture na ostale sfere vanjskoga svijeta koje rezultiraju oblikovanjem nekih drugih »posjednika« i odgovarajućih prostornih koncentričnih struktura. Ovakva struktura kategorije koja ima svoje mjesto u suvremenim jezicima objašnjava se genezom jezičnog i ljudskog mentaliteta: čovjekovo spoznavanje sebe sama, svoga tijela i njegovih dijelova, kao i njemu najbližih objekata vanjskoga svijeta kao »svojih«, zatim – njegovo »prisvajanje« udaljenijih konkretnih i apstraktnih danosti i, na kraju, apstrahiranje kategorije, prenošenje već oblikovanog modela na nežive danosti smještene izvan čovjeka koje su ranije mogle biti samo prisvajane, a potom je i njima priznato 'pravo' prisvajanja.«

8 Činčlej (1996: 110) razlikuje pravo i nepravog posjedovanje (собственно и несобственно обладание): »Čovjek može biti predstavljen kao vlasnik ne samo određenih konkretnih predmeta – značenje posjedovanja u pravom smislu – već i drugih objekata (u širem smislu) koji čine njegovu »biokulturnu sferu« /.../ – značenje nepravog posjedovanja. Zbog toga se u raznim jezicima uz pomoć jedne te iste konstrukcije (s glagolom »biti« ili »imati« ovisno o tipu jezika) mogu prenijeti oba tipa značenja.«

9 Činčlej (1996: 101) navodi da su konstrukcije tipa *я имею, у меня имеется* ograničene u svojoj upotrebi i pripadaju »periferiji« jer je ruski tipični »язык-быть«. Središnjem statusu prijedložno–padežne konstrukcije s glagolom *biti* (быть), koji ima u ruskom, u drugim jezicima odgovara konstrukcija s glagolom *imati* (иметь).

O lingvističkim funkcijama glagola 'biti' i 'imati' usp. Benveniste (1975: 143–163).

Razlikovanjem pravog i nepravog posjedovanja nastoji se »uvesti red« u raznoliko područje posvojnosti, koje se očito ne može svesti na jedan tip posvojnosti, bez obzira na to što se može govoriti o svakom tipu posvojnosti kao odnosu između posjednika i posjedovanog. Naime, različitost toga odnosa ovisi o različitim semantičkim obilježjima subjekta i objekta posvojnosti.¹⁰ Dakle, posvojnost je jedna podvrsta kategorije odnosa, a pri tom i sama uključuje nekoliko potkategorija u osnovi kojih se nalazi odnos posjedovanja, pripadanja, partitivnosti (Činčlej, 1996).

Osim toga, iz ovakva pokušaja razlikovanja tipova posjedovanja razvidno je i da tipovi nemaju isti status unutar područja posvojnosti. To je očito iz samih naziva, jedan se naziva »pravim«, a drugi »nepravim«. Značenje pravog posjedovanja smatra se »središnjim za semantičku kategoriju posvojnosti u cjelini« (Činčlej, 1996: 102), a to podrazumijeva da postoje značenja koja nisu središnja, koja su bliža ili dalja od središta. Razlikovanje središta i periferije područja posvojnosti uključeno je u različite tipologije posvojnosti (usp. Heine, 1997).

Postojanje središta područja posvojnosti potvrđuje i Dolinina (1996) pri razmatranju konstrukcija s posvojnim aktantima. »Jezgru funkcionalno–semantičkog polja posvojnosti« čine konstrukcije sa »specijaliziranim glagolima posjedovanja ili pripadanja« (npr. *On ima knjigu, Dom pripada ocu, On ima dvoje djece, Stol ima tri noge*). Osim takvih konstrukcija, specijaliziranih posvojnih konstrukcija, »praktično u svim jezicima« postoji velik broj konstrukcija koje sadrže odnos posvojnosti, ali one ne pripadaju središtu. One se, za razliku od »specijaliziranih posvojnih«, nazivaju konstrukcije s posvojnim aktantima (npr. *Otvorio je oči, Pružila je ruku, Stavio je naočale u futrolu*), a oblikuju »periferiju funkcionalno–semantičkog polja posvojnosti«.

Razlika između tih dviju konstrukcija očituje se u ovom: »Za specijalizirane konstrukcije karakteristično je to što je u njima predstavljeno dvoje: A i B, povezani odnosom pripadanja (A je posjednik, B je posjedovano), a sam se odnos eksplicira uz pomoć predikata sa semantikom posjedovanja, pripadanja. Konstrukcije drugoga tipa karakterizira to što su u njima predstavljeni također sudionici A i B s istim odnosima, no predikat naznačuje drugi tip veze između njih. Zahvaljujući tome značenje posvojnost »izlazi« iz asertivnog dijela značenja iskaza i odnosi se na njegov presumptivni dio.« (Dolinina, 1996: 128)¹¹

10 Rahilina (1996) razmatra »opću strukturu semantičkog polja posvojnosti s gledišta upitnih konstrukcija s 'posvojnim' semantikom – osobito pitanja s riječju *čiji*.« Pitanje tipa npr. *čije pismo?* ne mora se interpretirati samo kao 'tko prima?' nego i 'tko je napisao?'. Ta se posljednja interpretacija naziva kreativnom. Dok je kod jednog tipa imenica kreativna interpretacija sekundarna (*čije pismo?*), kod tipa imenica koje označavaju umjetnička djela (*čija skulptura?*) ona je primarna.

11 Specijalizirane posvojne konstrukcije u prvom su redu povezane s »prenošenjem« pripadnosti (posjedovanja, vlasništva, srodstva), a u znatno su manjoj mjeri sposobne prenositi »partitivnost«. Za izražavanje partitivnosti posvojne se konstrukcije praktično ne koriste. Glavni su način izražavanja tih partitivnih odnosa konstrukcije s posvojnim aktantima. (Dolinina, 1996: 128)

Tipologija konstrukcija s posvojnim aktantima, koju predlaže Dolinina, temelji se na semantici glagola i semantici objekta, a obuhvaća tri skupine glagola pri čemu se svaka skupina dalje dijeli na podskupine. Prva skupina obuhvaća konstrukcije s posvojnim aktantima koje odražavaju odnose »čovjek (životinja) – tijelo (udovi, organi)«, npr. *napregnuti vrat, zatvoriti oči, stisnuti zube, porezati ruku, brijati bradu, liječiti grlo, njušiti nosom, slušati ušima*. Druga skupina uključuje odnose »čovjek – njegova odjeća, hrana«, npr. *obučiti, skinuti, zavezati, piti, jesti*. Treću skupinu čine konstrukcije kojima se »prenose« odnosi »čovjek – njegova unutarinja svojstva, socijalno, psihičko, govorno i tomu slično ponašanje«, npr. *gubiti vid, izgubiti autoritet, pokazati svoju žudnju, zaštititi svoja prava, razviti sposobnosti, izgovoriti riječi*.

3.

Pokušaj tipologizacije posvojnosti jest pokušaj da se brojni primjeri posvojnih konstrukcija svedu na ograničen broj tipova, a da bi se time raznorodno područje posvojnosti učinilo »prohodnijim«.

Seliverstova (1990: 24–27) navodi ove pojedinačne slučajeve:

- a) odnos između posjednika (X) i posjedovanog (Y) jest odnos nosilac – svojstvo¹² (npr. *Ivanova dobrotu, Jelenina ljepota*);
- b) X je posjednik Y-a ako je Y dio X-a (npr. *njegova ruka, njegova glava*);
- c) X je posjednik ako je Y osjećaj, čuvstvo, a X njegov nosilac (npr. *njegov strah, njegov nemir*);
- d) X je posjednik Y-a ako je Y predodžba, poimanje odnosno dio svjetonazora X-a (npr. *njegova vjera, njegova predodžba*);
- e) X se može smatrati posjednikom onih djelovanja koja čini ili procesa koji se u njemu zbivaju, a i rezultata i proizvoda tih djelovanja (npr. *njegov udar, njegova pomoć, njegov članak*);
- f) X se javlja kao posjednik onih mogućnosti koje može ostvariti svojim djelovanjem (npr. *njegovi resursi*);
- g) X je posjednik vremena, »vremenskih jedinica«, (npr. *njegovo sretno vrijeme, imam slobodnu minutu*);
- h) X je posjednik mjesta koje zauzima ili je dužan zauzimati. Pri tom se podrazumijeva i fizički prostor (*moje mjesto*) i mjesto u društvenom smislu (*njegova dužnost, njegovo mjesto u društvu*);
- i) X može biti posjednik one vrste u kojoj se Y-ova pripadnost vrsti određuju njegovim odnosom prema X-u (npr. *moj brat, moj prijatelj*);
- j) X se može smatrati posjednikom duhovnih vrijednosti odnosno posjednikom nematerijalnog bogatstva.

¹² Seliverstova (1990: 21) napominje da svojstvo može biti predstavljeno kao dio objekta, tj. posjednika, ali može se zastupati i gledište da svojstvo nema »samostalno postojanje«, pa ne može biti odijeljeno od posjednika. Tako se ne može ni nalaziti s njim u odnosu posvojnosti.

Za odnose koji se uspostavljaju između posjednika i posjedovanog ne vrijedi reverzibilnost. Dakle, iz činjenice da je X posjednik Y-a ne slijedi da je Y posjednik X-a.

Podjela koju predlaže Seliverstova zasniva se na semantičkoj naravi posjedovanog, a u svim slučajevima obilježje posjednika jest [+ ljudsko]. Dakle, uspostavljaju se različiti odnosi ovisno o tome je li posjedovano svojstvo, dio, osjećaj, predodžba, djelovanje odnosno produkt toga djelovanja, mogućnost, vrijeme, mjesto u prostornom i društvenom smislu ili duhovna vrijednost. Ovakav način podjele uzima u obzir nijanse semantičke različitosti posjedovanog (tako npr. razdvaja predodžbe od osjećaja), ali istodobno ne govori ništa o odnosu koji se uspostavlja ako je posjedovano televizor ili upala pluća.

Na semantičkom obilježju posjedovanog zasniva se i Heineova (1997: 33–37)¹³ podjela na sedam tipova posvojnosti.

- a) Fizička posvojnost.¹⁴ Posjednik (possessor) i posjedovano (possessee) fizički su povezani u danom vremenu. (npr. *Želim ispuniti ovaj formular. Imaš li olovku? Moja je čaša prazna, možeš li mi donijeti još jedno pivo?*)
- b) Privremena posvojnost. Posjednik može raspolagati posjedovanim ograničeno vrijeme, ali nema pravo vlasništva. (npr. *Imam automobil kojim obično idem na posao, ali on pripada Ivani. Automobil pripada mojoj ženi.*)
- c) Trajna posvojnost. Posjedovano je vlasništvo posjednika i posjednik ima legalno pravo vlasništva (npr. *Ivana ima automobil, ali ga ja vozim cijelo vrijeme. Imao sam prometnu nezgodu sa svojim automobilom i moram kupiti novi.*)
- d) Neotuđiva posvojnost. Posjedovano je tipično neodvojiv dio posjednika, poput dijelova tijela, rodbinskih odnosa (npr. *Imam plave oči/dvije sestre. Moj otac, moje oči.*)
- e) Apstraktna posvojnost. U ovom tipu posvojnosti posjedovano je koncept koji nije vidljiv ili dodirljiv, kao što je bolest, osjećaji ili neka druga psihička stanja (npr. *On nema vremena/milosti. Moja gripa/moje misli.*)
- f) Neživa neotuđiva posvojnost.¹⁵ Razlika spram neotuđive posvojnosti jest u tome da je posjednik neživo (npr. *Moja radna soba ima tri prozora. Strop ove sobe.*)
- g) Neživa otuđiva posvojnost. Posjednik je neživo i posjedovano je odvojivo od posjednika (npr. *Moja radna soba ima nekoliko beskorisnih knjiga. Stolice iz ove sobe.*)

13 Heine raspravlja i o različitim deskriptivnim konceptima kojima se pokušala definirati posvojnost. Posebno mjesto pripada »kontroli« koja uključuje sposobnost posjednika da »manipulira« posjedovanim. Predlagani su i drugi koncepti poput »lokativnosti ili prostorne blizine između posjednika i posjedovanog«, »sfere utjecaja ili sheme interesa odnosno upletenosti« kojima se pokušava definirati odnos između posjednika i posjedovanog.

14 Heine napominje da fizičku posvojnost Miller, G. A. i Johnson–Laird, P. N. (*Language and perception*, 1976) nazivaju *momentary*, privremenu *accidental* ili *temporary control*, trajnu *inherent possession*. Usp. i Heine (1996) gdje se donosi slična podjela.

15 Heine (1997: 37) napominje da postoje jezici u kojima je posvojnost ograničena na »područje ljudskog bića«.

U Heineovoj podjeli središnje mjesto zauzima trajna posvojnost koja »najtješnje korespondira s pojmom vlasništva koji se rabi u zapadnim društvima« (1997: 34). Trajna je posvojnost, u skladu s prototipnom semantikom, prototip posvojnosti, a taj je prototip kombinacija tipičnih obilježja. Heine (1997: 39) odabire pet tipičnih obilježja posvojnosti¹⁶:

1. posjednik je ljudsko biće,
2. posjedovano je konkretni entitet,
3. posjednik ima pravo korištenja posjedovanog,
4. posjednik i posjedovano nalaze se u prostornoj blizini,
5. posvojnost nema zamislivo vremensko ograničenje.

Uvrštavanjem parametara na okomitu os, a tipova posvojnosti na vodoravnu os, dobivena je ova tablica:

	Fizička	Privremena	Trajna	Neotuđiva	Apstraktna	Neživa/neotuđiva	Neživa/otuđiva
I.	+	+	+	+	+	-	-
II.	+	+	+	+	-	+	+
III.	+	+	+	+/-	-	-	-
IV.	+	+	+	+/-	+	+	+
V.	-	-	+	+	+/-	+	-

Iz nje je vidljivo da trajna posvojnost sadrži svih pet obilježja, drugu skupinu čine fizička, privremena i neotuđiva posvojnost, a treću apstraktna i neživa posvojnost. Kategorije, u prototipnoj semantici, nisu homogene, predstavnici iste kategorije nemaju isti kategorijalni status, nego postoje »primjeri, egzemplari«¹⁷ koji su bolji predstavnici kategorije od drugih. Odnosno: »Trajna posvojnost jest prototip kojemu pripada središte kategorije posvojnosti jer sadrži maksimalan stupanj prototipnih obilježja. Fizička, privremena i neotuđiva posvojnost sadrže manji stupanj, a apstraktna i neživa posvojnost minimalni stupanj prototipnih obilježja i nalaze se na periferiji kategorije posvojnosti.« (1997: 40)

Odabirom ovih pet obilježja i ovakvim razlikovanjem tipova posvojnosti isključeni su iz razmatranja primjeri kao što su *Pas ima plave oči*, *Krava ima tele* itd. Naime, ograničavanjem posjednika na ljudsko biće zanemaruju se i prihvatljivi i uobičajeni odnosi posvojnosti u kojima je posjednik [+ živo] [- ljudsko].¹⁸ Točno je da tipični primjeri posvojnosti uključuju posjednika koji ima obilježje [+ ljudsko], a manje tipični primjeri uključuju posjednika koji ima obilježja [- ljudsko], [+ živo]. Međutim, kako ističu Golovačeva i dr. (1989), kate-

16 Ta su obilježja uključena u Taylorov popis prototipnih obilježja, usp. Taylor, John R., *Linguistic categorization: Prototypes in linguistic theory*, 1989.

17 O tipičnim obilježjima i prototipu usp. Kleiber (1998).

18 Heine (1997: 21–22) ipak napominje da prototipni primjeri posvojnosti, manje tipično, uključuju i neljudske žive posjednike, ali da postoje i neživi posjednici te da se u takvim slučajevima govori o neživoj posvojnosti. Usp. i razlikovanje »human possessors« i »non-human possessors« (1997: 9) s obzirom na konceptualna obilježja posjednika.

gorija posvojnosti prostorna je antropocentrična struktura, u središtu koje se nalazi čovjek. No, posjednik nije samo čovjek jer apstrahiranje omogućuje da se onome što je prije moglo biti samo prisvajano prizna pravo na prisvajanje.

Prigovor se može uputiti i zbog načina određivanja je li pojedino obilježje prisutno kod pojedinog tipa posvojnosti. Obilježavanje s plus odnosno minus precizno je kada se određuje je li nešto živo ili neživo, ljudsko ili ne-ljudsko, životinjsko ili biljno. Rečenicama: *Marija ima dobru ideju, Petar ima zubobolju*. zajedničko je izražavanje apstraktne posvojnosti koju obilježava prisutnost (+) prostorne bliskosti između posjednika i posjedovanog (IV). Međutim, različitost »prostorne bliskosti« između Marije i dobre ideje, odnosno Petra i zubobolje, posvjedočit će svatko tko je imao zubobolju. Prostorna bliskost različita je i u primjerima *Magdalena ima dobar automobil /trajna posvojnost/ i Magdalena ima zelene oči /neotuđiva posvojnost/*.

Heineova tipologija temelji se na semantičkoj naravi onoga što se posjeduje – dakle, posjedovanog. Tako npr. semantička narav imenice (posjedovanog) *vrijeme, milost, problem* određuje i odnos spram posjednika, a taj je odnos apstraktne posvojnosti. I kontekst u koji su uključeni posjednik i posjedovano određuje o kojem je tipu posvojnosti riječ. Tako npr. odnos između *Ivan* i *automobil* u *Ivan ima automobil, ali mi ga ne želi posuditi*. jest odnos trajne posvojnosti, a u *Ivan ima automobil, ali ga mora u srijedu vratiti u tvrtku*. riječ je o privremenoj posvojnosti.

Heine (1997: 9) predlaže i podjelu na: konkretnu (*Imam dvije mačke*), društvenu (*Imam dvije sestre*) i apstraktnu posvojnost (*Imam dovoljno vremena*). Vodeći računa o prototipnim obilježjima npr. unutar društvene posvojnosti, možemo razlikovati s jedne strane *Imam dvije sestre*, a s druge *Imam dva prijatelja*. Naime, različit je status posjedovanog *sestra* i posjedovanog *prijatelj* s obzirom na ulogu posjednika: kako se stječe posjedovano, može li se ono izgubiti, »pretvoriti« u nekoga drugog (*sestra* ne može postati *djed*, *prijatelj* može postati *ne-prijatelj*). Konkretnom se posvojnošću tako mogu nazivati vrlo različiti odnosi između posjednika i posjedovanog: npr. *imam dvije mačke/dva kompjutora/dva automobila/dvije olovke/ dvije jabuke*.

Tipologija koju predlaže Heine zasniva se i na našem razumijevanju svijeta, odnosno na našem znanju ne samo jezika nego i svijeta.¹⁹ Dakle, u primjeru *Stablo ima nekoliko grana* riječ je, u skladu s Heineovom podjelom, o neotuđivoj posvojnosti. Znanje o svijetu podrazumijeva da stabla imaju grane, a ne naprimjer dimnjak, i da su grane neotuđivi dio stabla za razliku od npr. ukrasnih vrpce koje se mogu staviti na stablo. Heine (1997: 2) smatra da je rečenica **Automobil ima Elizabetu* neprihvatljiva. Ta tvrdnja donesena je na osnovi znanja o svijetu, a ne na osnovi znanja o jeziku. U jeziku *automobil* može imati *Elizabetu*, pa tako i *stablo* može imati *dimnjak*. Uostalom, nije nezamisliv (ni neprihvatljiv) kontekst u kojem možemo reći za nekoga tko je opsjednut svojim

19 Usp. Žic-Fuchs (1991: 126–127): »Međutim, treba ponovno istaknuti da je *znanje o jeziku* u odnosu stalnog prožimanja sa *znanjem o svijetu* [...] na *znanje o svijetu* i *znanje o jeziku* možemo gledati kao na integralni proces uzajamnog djelovanja, odnosno proces aktiviranja obje vrste znanja koje u svojoj ukupnosti čine značenje.«

automobilom da automobil ima njega, a ne obrnuto. Heine (1997) na istoj stranici napominje: »Similarly, while the *cat's tail* is acceptable, the *tail's cat* is usually not.« Dakle, u ovom primjeru znanje o svijetu isključuje mogućnost da rep ima mačku. No, hrvatski primjer **mačina oštrica* (za razliku od *mačeva oštrica*) nije neprihvatljiv stoga što mač ne bi imao oštricu, već zbog toga što je takva sintagma neprihvatljiva s obzirom na naše znanje o jeziku.

U Heineovu primjeru nežive posvojnosti posjedovano *grana* i *prozor* odnosno *vrana* i *beskorisne knjige* određuju je li riječ o neotuđivoj ili o otuđivoj posvojnosti. Znači, *grana* je neotuđivi dio, a *vrana* otuđivi dio stabla. *Grana* udovoljava Heineovu kriteriju (1997: 10) po kojem su jedinice koje ne mogu biti normalno odvojene od svojih vlasnika neotuđive, a druge su otuđive. Ovdje se postavlja pitanje gdje je granica nastala odvajanjem neotuđivih dijelova, a koja znači da je nešto prestalo biti to što jest jer su odvojeni svi neotuđivi dijelovi koji su ga konstituirali. *Prozor* je također neotuđivi dio radne sobe, a *beskorisne knjige*, prema Heineu, otuđivi dio. Što je s *korisnim knjigama*? Jesu li one otuđivi ili neotuđivi dio radne sobe? Dok svako tipično stablo ima grane, nedostatak grana ne znači da stablo više nije stablo, nego da je u neskladu s konceptom stabla. Koji su neotuđivi dijelovi sobe, bez kojega neotuđivog dijela radna soba prestaje biti soba odnosno radna soba? Takva nas pitanja, s jedne strane, vraćaju na fundamentalni problem kategorija i kategorizacije, a s druge strane, otvaraju problem razgraničenja otuđive i neotuđive posvojnosti.

4.

Iz pokušaja tipologizacije razvidno je da je područje posvojnosti heterogeno. Ono se može razdijeliti i na dva osnovna područja značenja – otuđivu i neotuđivu posvojnost (отчуждаемая и неотчуждаемая принадлежность) (Dolinina, 1996: 128).²⁰ Granica između tih dvaju područja prilično je »pokretna« i često ovisi o posebnostima kultura pojedinih naroda. Pojedini odnosi (npr. srodstvo, različiti društveni odnosi) u pojedinim jezicima pripadaju otuđivoj, a u drugim jezicima neotuđivoj posvojnosti. No postoje i odnosi (u prvom redu partitivnost) koji se uvijek i u svim jezicima smatraju neotuđivim.

Golovačeva (1989) u neotuđivu pripadnost uključuje ove odnose:

1. Odnosi između čovjeka i njegovih »fizičkih dijelova« (dijelovi tijela i unutarnji organi). Razlikuju se »dva stupnja odnosa«. Prvi jest »čovjek (jedinstvo duhovnog načela i tijela э njegovo tijelo«, a drugi, »tijelo (jedinstvo dijelova tijela э njegovi dijelovi«. Prvi je odnos zapravo odnos »neotuđive pripadnosti po funkciji«, a drugi jest odnos dijela i cjeline. Čovjek se javlja kao model po kojem se strukturiraju drugi tipovi neotuđivih odnosa.²¹

20 Dolinina upućuje na: Категория бытия и обладания, 1977; Категория possessивности в славянских и балканских языках, 1989.

21 Usp. Golovačeva i dr. (1989: 46): »Čovjek, čovjekovo JA – njegovo duhovno načelo, njegovo tijelo i dijelovi tijela – čine fizičko, duhovno i funkcionalno jedinstvo, neku vrstu modela pre-

2. Odnosi između čovjeka i – »unutarnjih raspoloženja« tijela (savjest, razum, pamćenje); »psihičkih veličina« (misli, osjećaji, uvjerenja, sklonosti); »veličina koje su povezane s djelatnostima dijelova tijela i unutarnjih organa« (glas, sluh, vid); »veličina povezanih s intelektualnim radom čovjeka« (riječ, rukopis); »veličina koje karakteriziraju čovjekovo tijelo« s gledišta fizičkih obilježja (rast, težina, vanjski izgled), vremenskih (život, mladost, starost, prošlost, budućnost); »neotudivih socijalnih određenja« kao što su ime, podrijetlo, profesija te niz drugih koje povezuju ljude u etničke i socijalne skupine (vjera, jezik, običaji itd.).
3. Odnos između osobe i »bližih predmeta«, u prvom redu odjeće koja se može tumačiti: a) kao koncept, »apstraktna veličina«. Tada se razumijeva kao »neotudiva posvojnost po funkciji« (»odjeća – ono što se odijeva«); b) kao »produženje« tijela, kao neotuđivi dio (npr. *uhvatiti nekoga za ruku – za rukav*); c) kao predmet vlasništva, tj. kao otuđivi dio koji može mijenjati vlasnika. Zatim odnos između osobe i mjesta stanovanja koje se može smatrati i mjestom i vlasništvom. Tako je moguće »stapanje« posjednika s njegovim mjestom koje se razumijeva kao »posjednikovo produženje«, npr. *Došao je k nama – u sobu, u kuću*. U predmete bliske posjedniku, osim odjeće i mjesta stanovanja, ubrajaju se predmeti nužni suvremenom čovjeku u njegovu životu (npr. putovnica, osobna iskaznica itd.).
4. Odnosi srodstva koji podrazumijevaju da jedna osoba »posjeduje« drugu osobu. Narav toga odnosa jednoznačno je određena semantikom imena »onoga koji je posjedovan«. Treba razlikovati apsolutnu neotudivost od relativne neotudivosti. Kriterij razlikovanja jest nužnost, obvezatnost odnosa za apsolutnu neotudivost, a vjerojatnost za relativnu neotudivost. Apsolutnim neotuđivim objektima živoga posjednika pripadaju prije svega dijelovi tijela koji se ne mogu odstraniti, a dijelovi tijela koji se mogu ukloniti (brkovi, brada, zalisci) pripadaju relativno neotuđivim objektima.
Zanimljivo je da imena koja označavaju srodstvo i društvene odnose također pripadaju relativno neotuđivoj posvojnosti.²² Takvoj se može prigovoriti jer je različit status imena srodstva (npr. *otac, majka, djed*) i imena koja označavaju različite društvene odnose (npr. *susjed, prijatelj, kolega*). Naime, ulogu susjeda preuzimaju različite osobe, možemo imati (i prestati imati) nekoga za susjeda. To nije slučaj s npr. majkom ili unukom.
5. Okazionalna neotudivost živoga posjednika uključuje ove odnose:
 - a) Odnosi spram nekoga »konkretnog neživog objekta«: konkretni odjevni predmet i stvari za svakodnevnu upotrebu, predmet

ma kojem jezični i ljudski mentalitet strukturira i ostale tipove odnosa neotudivosti. To dijelom potvrđuju i nejezične činjenice ljudskog mentaliteta, naprimjer, rituali sahranjivanja umrloga u arhaičnim kolektivima zajedno s njegovom ženom, konjem, posudom, hranom, ukrasima i tome sl., tj. sa svime onime što se smatralo neotuđivim jednako kao i tijelo.«

vlasništva, konkretno mjesto stanovanja i rada, alati pomoću kojih se radi te predmeti koji nastaju kao produkt neke djelatnosti.

- b) Odnosi spram neke osobe (ili životinje) s kojom je posjednik povezan »po funkciji«. Mogu se, kod relacijskih imena, ostvariti simetrični (*suradnik–suradnik, suautor–suaautor*) i konverzivni parovi (*liječnik–pacijent, učitelj–učenik, šef–podčinjeni*).
- c) Odnosi spram »apstraktnih veličina«: fizičkih, fizioloških, psihičkih, socijalnih itd. (npr. san, glad, bolest, radost, tuga, strah, dužnost, vlast).²³

Golovačeva i dr. (1989: 61) navode da otudivim objektima pripadnosti »treba smatrati takve predmete, žive i apstraktne veličine koje jezični mentalitet ne pretpostavlja obveznima ili posve vjerojatnima za čovjeka općenito«. Među tim objektima treba izdvojiti one objekte »koje jezični mentalitet ocjenjuje mogućim objektima pripadnosti za dani koncept Ps (čovjeka)« i koji se mogu »percipirati kao neotudivi (okazionalna neotudivost)«. ²⁴

Koji je kriterij za razgraničenje otudive i neotudive posvojnosti? Heine (1997: 10)²⁵ predlaže ovaj: »Jedinice koje se ne mogu normalno odvojiti od svojih vlasnika jesu neotudive, a sve su druge otudive.« One »jedinice koje pripadaju nekom od sljedećih konceptualnih područja moguće je smatrati neotudivim:

- (a) srodstvo
- (b) dijelovi tijela
- (c) relacijski prostorni koncepti kao 'vrh', 'dno', 'unutarnjost' itd.
- (d) dijelovi drugih jedinica, kao 'grana', 'ručka' itd.
- (e) tjelesna i mentalna stanja, kao 'jakost', 'strah', itd. /.../
- (f) nominalizacije, gdje je 'posjedovano' glagolska imenica, npr. 'njegovo pjevanje', 'sadenje banana'.« (Heine, 1997: 10)

Chapell i McGregor (1996: 4) izdvajaju četiri tipa neotudive posvojnosti:²⁶ integralni odnos (dijelovi tijela); inherentni odnos (prostorni odnosi kao što su

22 »Relativno neotudivim objektima pripadaju izrastajući dijelovi tijela (brkovi, brada, zalisci i tome sl.), osobe koje su s Ps u rodbinskim odnosima, a također i njegovi prijatelji i susjedi, odjeća, stan, predmeti za osobnu upotrebu /... /« (Golovačeva i dr., 1989: 50)

23 Golovačeva i dr. (1989) bave se i odnosima između neživoga posjednika i posjedovanog te smatraju da su ti odnosi »reducirani« odraz odnosa između živoga posjednika i posjedovanog. Pri tom se razlikuje posjednik–predmet i apstraktni posjednik.

24 Usp. Golovačeva (1983: 23): »Okazionalno neotudivim R [posjedovano] mogu pripadati oni pojmovi koji su obično mišljeni kao otuđeni, no u određenim situacijama shvaćaju se kao dio odgovarajućeg Ps [posjednik].«
Prema Terić (1991: 29) okazionalna ili privremena posvojnost pripada neotudivoj posvojnosti koja uključuje fakultativne dijelove cjeline i neotudivost danog predmeta u određenoj jezičnoj situaciji.

25 Neotudiva posvojnost (inalienable possession) nazivana je i »intimate, inherent, inseparable, abnormal«, a otudiva (alienable possession) »non-intimate, accidental, acquired, transferable, normal« (Heine, 1997: 10).

26 Pozivajući se na pionirski opis neotudive posvojnosti: Lucien Lévy-Bruhl, *L'expression de la possession dans les langues mélanésiennes*, 1914.

»prednji«, »vrh«); bliske biološke ili društvene veze između dvoje ljudi, kao što je slučaj s krvnim srodstvom; sredstva za život koja su usko povezana s preživljavanjem. Sva četiri tipa neotudive posvojnosti »obuhvaćaju ili nerazrješive, bitne ili nepromjenjive odnose između posjednika i posjedovanog«. To su odnosi na koje posjednik ne može utjecati izborom ili kontrolom.

Seiler (1983) smatra da se o razlici između »otudivih i neotudivih imenica«²⁷ može govoriti samo u odnosu na konstrukcije u kojima se one javljaju. Ipak priznaje da se određene »semantičke klase prototipno javljaju u neotudivim konstrukcijama« koje radije naziva inherentnom posvojnošću (inherent possession) nego neotudivom. Tako imena krvnog srodstva i dijelova tijela prije svega pripadaju inherentnoj posvojnosti. Druge semantičke skupine »neotudivih« ili inherentno relacijskih imenica uključuju: »društvene odnose ('voda', 'prijatelj', 'partner', /.../) oruda materijalne kulture ('luk', 'strijela', 'krevet', 'odjeća' itd.); odnosi dio–cjelina ('stablo', 'grane, korijenje stabla', 'noge stola' itd.); prostorna orijentacija ('desna strana', 'lijeva strana', 'vrh', 'prednji' itd.); agens i objekt ('Johnov povratak', 'Johnovo uhićenje' itd.)«. (Seiler, 1983: 13)

Unutar navedenih semantičkih skupina postoje različiti stupnjevi inherentnosti. Na mogućoj »ljestvici inherentnosti« prvo mjesto pripalo bi imenima koja označavaju srodstvo, drugo imenima za dijelove tijela, a potom slijede druge skupine imenica.

Problem razgraničenja otudive i neotudive posvojnosti povezan je i s kulturalnim specifičnostima (cultural-specific knowledge). Tako npr. u jednim jezicima koncepti poput 'susjed', 'kuća', 'vatra', 'odjeća', 'koplje' pripadaju neotudivoj, a u drugim jezicima otudivoj posvojnosti (Heine 1997: 11).²⁸

5.

Osim razlikovanja otudive i neotudive posvojnosti, koje svoje uporište ima u semantičkim obilježjima, uobičajeno je i »morfosintaktičko« razlikovanje atributne (nominalne, adnominalne) (npr. *moja kreditna kartica*) i predikatne (verbalne) posvojnosti (npr. *Ivan ima kreditnu karticu*).

27 Seiler zadržava tradicionalne termine »otudiv« i »neotudiv«, ali ih stavlja u navodnike da bi naglasio kako se razlog njihova razlikovanja ne može tražiti u morfosintaktičkim kategorijama (»otudive imenice«, »neotudive imenice«), nego u određenim sintaktičkim kategorijama. Kategorijalna razlika koja ima morfosintaktičku važnost jest ona između relacijskih i apsolutnih imenica. Relacijske imenice otvaraju mjesto još jednom nominalu slično kao što glagol otvara mjesto za argument. »Tako su *otac, glava, ime* itd. relacijske imenice u engleskom u smislu da je 'otac' uvijek 'nekome otac' itd. Apsolutne imenice, kao *voda, stijena* itd. u engleskom nemaju takva svojstva.« Usp. Seiler (1983: 10–11).

Barker (1995) na opreci između relacijskih i nerelacijskih imenica temelji svoju podjelu na leksičku i ekstrinzičnu posvojnost.

28 Heine (1997: 172) navodi i da neotudivu kategoriju čini zatvoren niz imenica, a da je otudiva kategorija otvorena.

Posvojne zamjenice, posvojni pridjevi te imenički genitivni oblici leksičko–gramatički su pokazatelji posvojnosti u atributnim konstrukcijama. Atributne posvojne konstrukcije (npr. *njegov liječnik*²⁹) samo upućuju na vezu između subjekta i objekta posvojnosti bez njezine specifikacije. Time »se proširuje raspon relacijskih značenja«. (Činčlej, 1996: 103–104)

U konstrukcijama s predikatnom posvojnošću eksplicitno je, osim članova odnosa (posjednika i posjedovanog), sadržan i »relacijski predikat« sa značenjem posvojnosti.³⁰ Predikatna posvojnost (N V N) na Seilerovoj (1983) »ljestvici posvojnosti« zauzima oprečno mjesto spram konstrukcije koja sadrži samo dva nominala (N N).

Odnos između predikatne i atributne posvojnosti središnji je problem u pojedinim raspravama pisanim u tradiciji generativne gramatike. Naime, predikatna posvojnost smatra se temeljnom, a atributna izvedenom iz predikatne pomoću niza pravila. One su semantički slične, ali atributna posvojnost sadrži općenito značenje, a predikatna specifičnije značenje. »Stoga se čini uvjerljivim da je sintagma poput *moja kuća* izvedena iz velikoga broja temeljnih rečenica kao što su *Posjedujem kuću, Živim u kući, Iznajmljujem kuću, Sagradio sam kuću.*« Heine (1997: 28–29)

S gledišta generativne gramatike nije samo atributna posvojnost izvedena iz predikatne, nego su sve posvojne konstrukcije izvedene iz dubinske strukture koja sadrži glagol 'imati' ili je 'imati' samo indikator posvojnosti, ali nema mjesta u dubinskoj strukturi (Seiler 1983).³¹

Heine (1997) unutar predikatne posvojnosti razlikuje i konstrukcije s glagolom 'have' i 'belong'. U prvom je tipu konstrukcija (*Peter has a car*) posjednik subjekt, a u drugom tipu konstrukcija posjedovano je subjekt (*The car is Peter's. / The car belongs to Peter*).³² U konstrukcijama s 'have' naglašen je posjednik koji »je polazna točka prema posjedovanom«, a u konstrukcijama s 'belong' naglašeno je »posjedovano«, ono je »polazna točka« prema posjedniku (Seiler, 1983: 61).

29 »Naprimjer, konstrukcija *njegov liječnik* može se odnositi na onog liječnika koji liječi, na poznatoga liječnika ili na liječnika o kojemu se samo govorilo.« (Činčlej, 1996: 104)

30 Činčlej (1996: 106) razlikuje »posjedovanje« (обладание) (npr. *У меня есть книга.*) i »pripadanje« (принадлежность) (npr. *Эта книга моя.*). U rečenicama prvoga tipa usmjerenost je k posjedniku (Što ima posjednik?), a u rečenicama drugoga tipa usmjerenost je k posjedovanom (Čije je posjedovano?).

31 Seiler (1983: 2) napominje da su »neotudive« konstrukcije bile pripisane dubinskoj strukturi dativa kada se »neotudiva« posvojnost počela integrirati u generativne studije (Charles F. Fillmore, *The case for case*, 1968) te smatra da »nipošto nije legitimno svesti svu 'neotudivost' na status dativa«.

Usp. i Terić (1991: 26): »Posesivnost kao kategorija zaokupila je pažnju generativno–transformacione gramatike. Sledbenici ovog pravca /... / u osnovi posesivnih zamenica vide nominalnu sintagmu koja odgovara klasičnom latinskom posesivnom genitivu, a još dalje idući u dubinu, rečeničnu strukturu u čijoj je osnovi glagol tipa **imati**.«, posebno: »Stoga shvatanja o dubinskom predikatu tipa **imati** nije ni u kojem slučaju kriterijum za određivanje posesivnog karaktera jedne sintagme ili rečenice, pogotovo što taj glagol i nije dubinski /... /.«

6.

Posvojnost je »univerzalno područje« i svaki jezik raspolaže »konvencionalnim izrazima« kojima je izražava. Onaj tko proučava posvojnost suočen je »s nizom problema«. Jedan od njih, ističe Heine (1997), odnosi se na »kognitivnu narav posvojnosti«. Naime, posvojnost pripada onim konceptima koji se opisuju kao »inherentno neodređeni ili nejasni«. ³³ Predložene tipologije posvojnosti (npr. Seliverstova 1990, Heine 1997), razlikovanje atributne i predikatne posvojnosti odnosno otuđive i neotuđive, pokušaji su »uvodenja reda« u raznorodno područje posvojnosti. No, poteškoće u vezi s posvojnošću nastaju i zbog toga što značenje posvojnosti nije uvijek jasno odijeljeno od drugih značenja.

U lingvističkoj literaturi posvojne se konstrukcije najčešće dovode u vezu s mjesnim i egzistencijalnim rečenicama. Lyons (1967) razrađuje hipotezu da su u mnogim, možda i u svim jezicima, egzistencijalne (existential) i posvojne (possessive) konstrukcije izvedene, sinkronijski i dijakronijski, iz mjesnih (locative constructions). ³⁴ Na pitanje *Where is the book?* može se odgovoriti *It's on the table* ili *John has it*. Nema sumnje da je »lokalistička interpretacija« (localist interpretation) posvojnih konstrukcija prihvatljiva iz semantičkih i iz sintaktičkih razloga (Lyons, 1977: 722).

Seiler (1983: 57) priznaje da u procesu uspostavljanja posvojnosti mnogi jezici koriste »mjesne izraze« (local expressions), ali nije isto reći da se posvojnost može reducirati ili izvesti iz mjesnih konstrukcija. U mnogim, možda u svim jezicima, prihvaća Heine (1997), egzistencijalne i posvojne konstrukcije srodne su mjesnima ili posvojnost pripada istoj općoj kategoriji kao lokativnost. Ipak, Heine ne prihvaća Lyonsovo (1977) svrstavanje posvojnih u podskupinu mjesnih konstrukcija niti njegovu tezu da su posvojne konstrukcije izvedene iz mjesnih konstrukcija (Lyons 1967).

Dakle, treba »držati odvojeno« na jednoj strani egzistencijalne i mjesne, a na drugoj strani posvojne konstrukcije, i to bar zbog dva razloga: prvo, različito se »morfosintaktički ponašaju«, a drugo, mnogo važnije, jest da su jednostavno različiti po značenju i da su govornici svjesni tih razlika (Heine, 1997: 42).

Suodnos je prostornih, egzistencijalnih i posvojnih značenja »apriori jezična univerzalija« jer posjedovanje nečega pretpostavlja postojanje toga nečega, a samo postojanje nezamislivo je bez prostora (Golovačeva i dr., 1989: 218).

Posvojnost se kao funkcionalno-jezična kategorija dovodi u vezu s trima kategorijama: gramatičkom, tekstnom i pragmatičkom. Na gramatičkoj razini pojavljuju se poteškoće pri odvajanju posvojnog od neposvojnog značenja. Tako npr. konstrukcija imenica u nominativu + imenica u genitivu može i ne mora imati posvojno značenje npr. *шляпа отца/выдача зарплаты* (šešir oca/isplata plaće). U tom slučaju treba izdvojiti »posvojni sem« od drugih značenja.

32 O drugim razlikama između ovih dvaju tipova konstrukcija usp. Heine (1997: 29–33).

33 Pojedini autori glagol 'imati' smatraju »neprikladnim leksemom« jer se njime izriču vrlo različiti odnosi (npr. *imati prehladu, imati dobar posao, imati bolesnu baku*), usp. Heine 1997.

34 O bliskosti egzistencijalnih i mjesnih rečenica govorili su i Stari Grci, usp. Činčlejš (1996: 105).

Osim toga, posesivi ulaze na razini teksta u komunikativno–tekstne odnose kao pokazatelji tekstnih odnosa (određenosti i anaforičnosti). Za tekstnu kategoriju važno je uvidjeti ima li posvojna konstrukcija još koje dopunsko značenje osim posvojnosti. Npr. zamjenicom 'svoj' u *On je tamo poslao svoga sina.* izražava se posvojnost (»čista posvojnost«), a u *On je tamo poslao **svoga** sina.* izražava se posvojnost, ali i suprotstavljenost i/ili naglašavanje (poslao je *svoga*, a ne *tvoga*).

Pragmatička kategorija povezana je s mogućnošću izbora: »Pragmatičke konotacije pojavljuju se ondje gdje nema gramatičke obveznosti, ali postoji gramatička dopustivost.« (Golovačeva i dr., 1989: 217) Ostvarenje pragmatičkih kategorija u prvom redu ovisi o čestoći i obveznosti upotrebe posesiva u nekom jeziku.

Literatura

1. Barker, Chris (1995), *Possessive descriptions*. Stanford.
2. Benveniste, Émile (1975), *Problemi opšte lingvistike*. Beograd.
3. Бондарко, А. В. (ur.) (1996), *Теория функциональной грамматики. Локативность. Бытийность. Поссесивность. Обусловленность*. Санкт–Петербург.
4. Chapell, Hilary & McGregor, William (1996), *Prolegomena to a theory of inalienability*, u: Chapell, H. & McGregor, W. (ur.), *The grammar of inalienability: A typological perspective on body part terms and the part–whole relation*, Berlin, New York. 3–30.
5. Чинчлей, Е. А. (1996), *Поле поссесивности и поссесивные ситуации*, u: Бондарко, А. В. (ur.) (1996). 100–118.
6. Долинина, И. Б. (1996), *Конструкции с »поссесивными актантами«*, u: Бондарко, А. В. (ur.) (1996). 127–137.
7. Головачева, А. А. (1983), *К вопросу о содержательном аспекте категории поссесивности*, u: *Категория притяжательности в славянских и балканских языках*, Москва. 19–26.
8. Головачева, А. В., Иванов, Бяч. Вс., Молошная, Т. Н., Николаева, Т. М., Свешникова, Т. Н. (1989), *Категория поссесивности в славянских и балканских языках*. Москва.
9. Hawkins, Roger (1981), *Towards an account of the possessive constructions: NP's N and the N of NP*, *Journal of linguistics*, 17: 247–269.
10. Heine, Bernd (1996), *Grammaticalization and language universals*, *Faits de langues*, 7: 11–22.
11. Heine, Bernd (1997), *Possession: cognitive sources, forces, and grammaticalization*. Cambridge.
12. Kleiber, Georges (1998), *Prototypensemantik. Eine Einführung*. Tübingen.
13. Lyons, John (1967), *A note on possessive, existential and locative sentences*. *Foundations of Language*, 3: 390–396.
14. Lyons, John (1977), *Semantics I, II*. Cambridge.
15. Рахилина, Е. В. (1996), *Поссесивность и вопрос*, u: Бондарко, А. В. (ur.) (1996). 118–127.
16. Seiler, Hansjakob (1983), *Possession as an operational dimension of language*. Tübingen.
17. Селиверстова, О. Н. (1990), *Контрастивная синтаксическая семантика. Опыт описания*. Москва.
18. Serzisko, Fritz (1984), *Der Ausdruck der Possessivität im Somali*. Tübingen.
19. Stojanović, Smiljka (1996), *Binarne relacije posesije u engleskom i srpskohrvatskom jeziku*. Beograd.
20. Terić, Gordana (1991), *Strukture i vrednosti posesiva u italijanskom jeziku*. Beograd.

21. Топоров, В. Н. (1986), *О некоторых предпосылках формирования категории притяжательности*, в: *Славянское и балканское языкознание. Проблемы диалектологии. Категория посессивности*. Москва. 142–167.
22. Žic-Fuchs, Milena (1991), *Znanje o jeziku i znanje o svijetu. Semantička analiza glagola kretanja u engleskom jeziku*. Zagreb.

Possession

This text discusses different linguistic approaches to possession. Particular attention is given to different typologies of possession and the distinction between alienable and inalienable possession, attributive and predicative possession, as well as possessive, existential, locative constructions.

Ključne riječi: posvojnost (lingvistika), posesivi, posvojne konstrukcije, semantika

Key words: possession (linguistics), possessives, possessive constructions, semantics